

Κωστής Κοκκινόφτας
Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου
**Ο π. ΙΩΑΝΝΗΣ ΝΙΚΟΛΑ ΔΙΑΚΟΥ ΚΑΙ Η ΕΠΑΝΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΥ
ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΑΝΔΡΕΑ***

Η Μονή στα μέσα του 19ου αιώνα

Στην περιοχή, όπου αργότερα ανηγέρθη το νέο καθολικό και τα μοναστηριακά κτήρια της Μονής του Αποστόλου Ανδρέα, υπήρχε μέχρι τα τέλη της Τουρκοκρατίας μόνο το μικρό εκκλησάκι του 15ου αιώνα, κατάλοιπο παλαιάς εγκαταλελειμμένης και ερειπωμένης Μονής, και αυτό άγνωστο στο ευρύ κοινό. Η απομακρυσμένη τοποθεσία της στην άκρη της χερσονήσου της Καρπασίας από τις βασικές οδικές αρτηρίες του νησιού συνέτεινε, ώστε να παραμείνει για αιώνες σε αφάνεια και οι περισσότερες από τις πληροφορίες για την ιστορία της να είναι στην πλειονότητά τους επιγραμματικές και να προέρχονται, κυρίως, από ξένους συγγραφείς και περιηγητές.

Ένας από τους τελευταίους, ο Βρετανός Ρίτσαρντ Πόκοκ (Richard Pococke), αναφέρεται ρητά, το 1738, στην ύπαρξη Μονής στην περιοχή, στην οποία διέμεναν παλαιότερα δύο ή τρεις μοναχοί¹. Η ανωτέρω μαρτυρία οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η Μονή λειτούργησε για κάποιο χρονικό διάστημα, μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 18ου αιώνα, αλλά στη συνέχεια εγκαταλείφθηκε, αφού δεν γίνεται καμία αναφορά σε αυτήν από μεταγενέστερους συγγραφείς, όπως τον Αρχιμανδρίτη Κυπριανό στον εκτενή κατάλογο, που

* Διευρυμένη μορφή ανακοίνωσης που έγινε, στις 4 Νοεμβρίου 2017, στα πλαίσια των εορτασμών της συμπλήρωσης 150 χρόνων από τα εγκαίνια του καθολικού της Ιεράς Μονής Αποστόλου Ανδρέα στην Καρπασία. Συνδιοργανώθηκαν από την Επισκοπή Καρπασίας, τη Διεύθυνση Μέσης Εκπαίδευσης, τη Θεολογική Σχολή της Εκκλησίας της Κύπρου και τη Διαχειριστική Επιτροπή της Ιεράς Μονής Αποστόλου Ανδρέα.

1. Άντρου Παυλίδη, *Η Κύπρος ανά τους αιώνες μέσα από τα κείμενα ξένων επισκεπτών της*, τ. Β', Λευκωσία 1994, σ. 743-744. Ωστόσο, ο Νεοκλής Κυριαζής, *Τα μοναστήρια εν Κύπρω*, Λάρνακα 1950, σ. 18, παρερμηνεύοντας τη σχετική αναφορά του Ρ. Πόκοκ, σημειώνει ότι οι μοναχοί αυτοί εγκαταβίωναν τότε στη Μονή.

κατήρτισε για τα μοναστήρια της Κύπρου, το 1778². Η ιστορία της, όμως, έμελλε να αλλάξει άρδην, όταν στα μέσα περίπου του 19ου αιώνα εγκαταστάθηκε πλησίον του παλαιού ναού ο π. Ιωάννης Νικόλα Διάκου, ο οποίος ανεδείχθη στη συνέχεια ο νέος κτήτοράς της και συνέβαλε στη μετατροπή της σε ένα από τα σημαντικότερα προσκυνήματα του τόπου.

Ο π. Ιωάννης Νικόλα Διάκου

Ο π. Ιωάννης γεννήθηκε στις 10 Σεπτεμβρίου 1827³ στο Ριζοκάρπασο, όπου και νυμφεύτηκε σε νεαρή ηλικία. Πολύ σύντομα, όμως, απεβίωσαν, τόσο η σύζυγος, όσο και το νεογέννητο παιδί τους, με αποτέλεσμα ο ίδιος, απογοητευμένος από το πρόσκαιρο της ανθρώπινης ύπαρξης, να εγκαταλείψει τη γενέτειρά του και, γύρω στο 1850, να εγκαταβιώσει για κάποιο χρονικό διάστημα στη Μονή Κύκκου. Ακολούθως, ύστερα από παραμονή μερικών χρόνων στη Μονή, επέστρεψε στην Καρπασία, για να εκπληρώσει παλαιότερο τάμα και να αναγείρει ναό, αφιερωμένο στον Απόστολο Ανδρέα. Για τον σκοπό αυτό πραγματοποίησε εράνους στα χωριά της κυπριακής υπαίθρου, περιφέροντας εικόνα του Αποστόλου και ζητώντας την οικονομική ενίσχυση των πιστών. Τελικά, το 1855 εγκαταστάθηκε στην περιοχή, όπου υπήρχε ο παλαιός ναός, αφού στο μεταξύ χειροτονήθηκε Διάκονος αρχικά και Πρεσβύτερος στη συνέχεια από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Α΄ (1854-1865)⁴.

Η ανέγερση του νέου ναού

2. Βλ. Αρχιμανδρίτη Κυπριανού, *Ιστορία Χρονολογική της Νήσου Κύπρου, ερανισθείσα εκ διαφόρων Ιστορικών και συντεθείσα απλή φράσει*, Βενετία 1788, σ. 392-393, όπου δημοσιεύεται ο σχετικός κατάλογος.

3. Η ακριβής ημερομηνία της γέννησής του διασώθηκε σε επιγραφή στη βάση της προτομής του, η οποία βρίσκεται στα νοτιοδυτικά του καθολικού.

4. Για τον βίο του π. Ιωάννη βλ. Ιωάννη Τσικνόπουλλου, *Ο Απόστολος Ανδρέας*, Λευκωσία 1967, σ. 25-26· Γιάννη Σταυρινού Οικονομίδη, *Ιστορία του Αποστόλου Αντρέα του Ριζοκαρπάσου*, Κύπρος 1967, σ. 38-39· Κωστή Κοκκινόφτα, *Η Μονή του Αποστόλου Ανδρέα*, Λευκωσία 2009, σ. 21-78· Αριστεΐδη Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων, 1800-1920*, τ. Β΄, Λευκωσία 2018, σ. 547-548.

Μοναδικές πληροφορίες για την προσπάθεια του π. Ιωάννη να επανιδρύσει τη Μονή του Αποστόλου Ανδρέα διέσωσε ο στενός συγγενής και υποτακτικός του από τα νεανικά του χρόνια Ιερομόναχος Ανδρέας Πέτρου (1852-1938), σε συνέντευξη, που καταγράφηκε το 1936, δύο χρόνια πριν από τον θάνατό του⁵. Σύμφωνα με όσα αναφέρει, το 1863 ο π. Ιωάννης μετέβη στη Λευκωσία και ζήτησε άδεια για την ανέγερση του νέου ναού, τόσο από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Α΄, όσο και από τον Τούρκο διοικητή του νησιού, επειδή ήταν τότε αναγκαία για τον σκοπό αυτό και η συναίνεση των Οθωμανικών Αρχών. Ωστόσο, η απάντηση του Κύπριου Αρχιεπισκόπου ήταν αρνητική, αφού θεωρήθηκε ότι δεν ήταν απαραίτητη η ύπαρξη μεγάλου ναού στην απομακρυσμένη αυτή περιοχή της Καρπασίας. Ο π. Ιωάννης αντέτεινε τότε ότι είχε τα χρήματα από εισφορές των πιστών, που είχαν αγκαλιάσει με θέρμη την προσπάθειά του και είχαν αρχίσει να μεταβαίνουν για προσκύνημα στην περιοχή, όπου υπήρχε ο παλαιός ναός.

Παρόλα αυτά, όμως, δεν κατάφερε να εξασφαλίσει τη σχετική άδεια. Βέβαιος, όμως, ότι το έργο του ήταν θεάρεστο, όταν επέστρεψε στο Ριζοκάρπασο, ενημέρωσε, σύμφωνα με τα λεγόμενα του π. Ανδρέα, τους προεστούς της κωμόπολης και άρχισε να κτίζει με τη βοήθεια των κατοίκων τη νέα εκκλησία, που ολοκληρώθηκε ύστερα από μερικά χρόνια⁶. Τα εγκαίνιά της πραγματοποιήθηκαν, στις 15 Αυγούστου 1867⁷, από τον νέο Αρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο (1865-1900), ο οποίος προχείρισε τότε τον π. Ιωάννη σε Οικονόμο, προσδίδοντας

5. Σύμφωνα με τον τύπο της εποχής, ο Ιερομόναχος Ανδρέας Πέτρου απεβίωσε το 1938. Βλ. «† Ιερομόναχος Ανδρέας Πέτρου Μαρόκας», *Ελευθερία*, 16.8.1938.

6. Για την ιστορία της ανέγερσης του καθολικού, και τη βοήθεια των κατοίκων του Ριζοκαρπάσου στην ολοκλήρωσή του, βλ. Κ. Κοκκινόφτα, *Η Μονή του Αποστόλου Ανδρέα*, ό.π., σ. 238-242, όπου δημοσιεύεται από Κώδικα του Αρχείου τη Αρχιεπισκοπής ο λεγόμενος «Προσωρινός Κανονισμός του Μοναστηρίου του Αποστόλου Ανδρέου», ημερομηνίας 12 Φεβρουαρίου 1897, με τις σχετικές πληροφορίες.

7. Η ημερομηνία τέλεσης των εγκαίνιων σώζεται σε επιγραφή, που βρίσκεται στο εσωτερικό υπέρθυρο της βόρειας πύλης του ναού: «ΕΠΙ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ / ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ Α΄ / 1867 15 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ».

έτσι μεγαλύτερο κύρος στο ιερατικό του σχήμα⁸. Ορίστηκε δε η ημέρα αυτή για την τέλεση της πανήγυρης της Μονής, αφού την 30ή Νοεμβρίου, οπότε τιμάται η μνήμη του Αποστόλου Ανδρέα, ο καιρός είναι χειμωνιάτικος και παρουσιάζονταν αρκετές δυσκολίες για την προσέλευση προσκυνητών, εξαιτίας των δύσκολων συνθηκών μετακίνησής τους, κατά τα παλαιότερα χρόνια⁹.

Σύμφωνα με τον π. Ανδρέα, σημαντική βοήθεια στον π. Ιωάννη για την ανέγερση της Μονής παρείχε ο Κύπριος ευεργέτης της ελληνικής εκπαίδευσης και κτήτορας ναών στην περιοχή της Κιλικίας Κωνσταντίνος Μαυρομάτης (1831-1903), τον οποίο συνάντησαν στη Μερσίνα της Μικράς Ασίας, όπου μετέβηκαν για την πραγματοποίηση εράνων¹⁰. Είναι αξιοσημείωτο ότι παρόμοια βοήθεια ο Μαυρομάτης προσέφερε και αργότερα, όπως το 1880, που απέστειλε ποσότητα ξυλείας για την ανέγερση των ξενώνων της Μονής, καθώς και για διάφορες οικοδομικές εργασίες στα σχολεία Ριζοκαρπάσου, τις δαπάνες των οποίων είχε αναλάβει η Μονή του Αποστόλου Ανδρέα. Επίσης, το 1886 προσέφερε την αναγκαία ποσότητα νομισμάτων για την επιχρύσωση της προσκυνηματικής εικόνας του Αποστόλου

8. Ας σημειωθεί ότι στον ανωτέρω Κανονισμό αναφέρεται ότι η χειροθεσία του π. Ιωάννη σε Οικονόμο έγινε το 1866. Μαρτυρίες κληρικών, όμως, οι οποίοι έζησαν τα γεγονότα, όπως του Ιερομόναχου Ανδρέα Πέτρου και του Αρχιμανδρίτη Φιλόθεου Χριστοφίδη, για τον οποίο θα γίνει λόγος στη συνέχεια, αναφέρουν ότι πραγματοποιήθηκε το 1867, κατά τη διάρκεια των εγκαινίων του νέου ναού.

9. Στον λόγο για την καθιέρωση της πανήγυρης στις 15 Αυγούστου αναφέρεται ο Αθανάσιος Σακελλάριος, *Τα Κυπριακά, ήτοι Γεωγραφία, Ιστορία και Γλώσσα της Νήσου Κύπρου από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερα*, τ. Α', Γεωγραφία, Ιστορία, Δημόσιος και Ιδιωτικός Βίος, Αθήνα 1890, σ. 163. Επίσης βλ. «Η πανήγυρις του Αποστόλου Ανδρέου», *Κυπριακός Φύλαξ*, 16.8.1916.

10. Για τον Κ. Μαυρομάτη βλ. Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων, 1800-1920*, τ. Α', ό.π., σ. 464-465· Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Κύπριος ευεργέτης του Ελληνισμού της Κιλικίας Κωνσταντίνος Μαυρομάτης (1831-1903)», στον τόμο: Ευθυμίας Λεμονιάτη - Κυριάκου Ιακωβίδη (επιμ.), *Σαλαμιού, Ιστορία και Παράδοση, Πρακτικά Ημερίδας*, Λευκωσία 2023, σ. 57-73.

Ανδρέα, ενώ τον αμέσως επόμενο χρόνο απέστειλε ποσότητα σιταριού, κριθαριού και αχύρου, που χρειαζόταν η Μονή για τη διατροφή των προσκυνητών και των ζώων τους¹¹.

Η ανάδειξη της Μονής σε παγκύπριο προσκύνημα

Για την ιστορία της Μονής του Αποστόλου Ανδρέα την περίοδο αυτή αναφέρονται οι Βρετανοί Σάμουελ Μπέικερ (Samuel Baker) και Εσμέ Σκοτ Στήβενσον (Esme Scott Stevenson), κατά τις εκεί επισκέψεις τους το 1879, καθώς και ο επίσης Βρετανός Ντέιβιντ Χόγκαρθ (David G. Hogarth), το 1888. Ο μεν Μπέικερ επισημαίνει ότι είχε στην κατοχή της μεγάλο αριθμό ζώων, όπως αιγών, προβάτων και βοδιών, για τη βόσκηση των οποίων μεριμνούσαν λαϊκοί υπηρέτες, οι οποίοι διέμεναν σε φτωχικές καλύβες στη γύρω περιοχή¹². Η δε Στήβενσον αναφέρει ότι διέθετε ξενώνα για τους προσκυνητές σε μικρή απόσταση από το καθολικό και προσθέτει, ότι σε παρακείμενες αγραιοκίες διαβιούσαν οι εργαζόμενοι στη Μονή¹³. Τέλος, ο Χόγκαρθ σημειώνει ότι στα μοναστηριακά κτήρια διέμεναν μόνο ο νέος κτήτορας και δύο λαϊκοί υπηρέτες¹⁴, πιθανότατα ο προαναφερθείς Ιερομόναχος Ανδρέας

11. Κ. Τ., «Από την ιστορία της Ιεράς Μονής του Αποστόλου Ανδρέου. Η δράσις του αοιδίμου παπά Ιωάννου, ιδρυτού της Μονής. Ο αείμνηστος ζάπλουτος εν Μερσίνα Κύπριος Κ. Μαυρομάτης, ευεργέτης της Μονής. [Μία συνέντευξις του εκ Τρικώμου Κ.Τ. μετά του αρχαιοτέρου μέλους της Μονής, Οσιωτάτου Ιερομονάχου Ανδρέου]», *Φωνή της Κύπρου*, 26.9.1936 [= Κ. Κοκκινόφτα, *Η Μονή του Αποστόλου Ανδρέα*, ό.π., σ. 309-315]. Επίσης βλ. Γεώργιου Πτωχόπουλου (επιμ. Δημ. Λεων. Δρίστα), *Η αξιοθαύμαστος ιστορία της εν Κύπρω εικόνας, εκκλησίας και αγιάσματος του πολυθαυμάστου Ανδρέου του Πρωτοκλήτου*, Ριζοκάρπασο 1961, σ. 23· Ανδρέα Φούλια - Χριστόδουλου Χατζηχριστοδούλου, «Στα ίχνη των λατρευτικών κειμηλίων της Μονής του Αποστόλου Ανδρέα στην Καρπασία και της Μονής του Αγίου Σπυρίδωνα στην Τρεμετουσιά», *Εικονοστάσιον* 6 (2015) 105-107.

12. Samuel Baker, *Cyprus as I saw it in 1879*, London 1879, σ. 134-136.

13. Esme Scott Stevenson, *Our home in Cyprus*, London 21880, σ. 295.

14. D. G. Hogarth, *Devia Cypria*, London 1889, σ. 81-82. Επίσης βλ. Λοΐζου Φιλίππου, *Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας*, Λευκωσία 1975, σ. 304, όπου το κείμενο του Χόγκαρθ δημοσιεύεται σε ελληνική μετάφραση.

Πέτρου και ο επίσης Ιερομόναχος Πανάρετος (1855-1907)¹⁵, αμφότεροι από το Ριζοκάρπασο, οι οποίοι ιερώθηκαν σε μεταγενέστερο χρόνο και υπηρέτησαν στη Μονή μέχρι τον θάνατό τους.

Εξίσου σημαντική με αυτές των ξένων περιηγητών είναι και η μαρτυρία του Κύπριου Γεώργιου Φραγκούδη (1869-1939), ο οποίος παρέμεινε στη Μονή για κάποιο χρονικό διάστημα, το έτος 1888. Όπως αναφέρει, στα τέλη της δεκαετίας του 1850 στην περιοχή υπήρχε μόνο ο παλαιός ναός, αλλά έκτοτε, λόγω της εργατικότητας και του ζήλου του π. Ιωάννη, δημιουργήθηκε μία από τις ωραιότερες Μονές του νησιού. Σημειώνει επίσης, ότι ο νέος κτήτορας διηύθυνε τη Μονή με υποδειγματικό τρόπο, εργαζόμενος ο ίδιος σκληρά στους κήπους και στα κτήματά της και μεριμνώντας για τη φιλοξενία των προσκυνητών¹⁶.

Στο μεταξύ, η ανέγερση του καθολικού και η παρουσία του π. Ιωάννη συνέτειναν, ώστε η Μονή να αποκτήσει με την πάροδο του χρόνου ευρύτατη φήμη, με αποτέλεσμα ολόένα και περισσότεροι πιστοί να την επισκέπτονται και να προσφέρουν αφιερώματα για την οικονομική ενίσχυσή της. Αποτέλεσμα των εισφορών αυτών ήταν να συσσωρευτεί σημαντική κινητή και ακίνητη περιουσία, την οποία ο π. Ιωάννης αξιοποίησε για τη συνέχιση των εργασιών συμπλήρωσης των μοναστηριακών κτισμάτων και για τη στήριξη της λειτουργίας σχολείου στο Ριζοκάρπασο¹⁷.

15. Για τον θάνατο του Ιερομόναχου Παναρέτου βλ. «Εκ Ριζοκαρπάσου», *Πατρίς*, 3/16.1.1907. Για τη ζωή του αναφέρεται το ποιητάριο άσμα του Χριστόδουλου Πτωχόπουλου, *Ο θάνατος του Ιερομονάχου του Αποστόλου Ανδρέου*, Βαρώνια 1908.

16. Γεώργιου Φραγκούδη, *Κύπρις. Η Κύπρος της σήμερα. Ιστορία της Κύπρου από των μυθολογικών χρόνων μέχρι σήμερα. Τοπογραφία Κύπρου ή περιήγησις ανά την Νήσον*, Αθήνα 1890, σ. 415-416.

17. Λόγω της οικονομικής της ευρωστίας, η Μονή του Αποστόλου Ανδρέα είχε σημαντική συμβολή στην ανάπτυξη της Παιδείας στα νεότερα χρόνια, όχι μόνο στο Ριζοκάρπασο, αλλά και σε άλλα χωριά της Καρπασίας. Σχετικά βλ. Κ. Κοκκινόφτα, *Η Μονή του Αποστόλου Ανδρέα*, ό.π., σ. 185-219· Παντελή Πίτρακκου, «Ιερά Μονή Αποστόλου Ανδρέα: Η συμβολή της στην Κοινωνία και στην Παιδεία», στον τόμο: Παναγιώτη Παπαγεωργίου (επιμ.), *Καρπασία, Πρακτικά Α' Επιστημονικού Συνεδρίου*, Λευκωσία 2010, σ. 179-188.

Όπως είχαν επισημάνει οι Μπέικερ και Σκοτ Στήβενσον, σε αυτά τα πρώτα χρόνια της νεότερης ιστορίας της στη Μονή του Αποστόλου Ανδρέα, εκτός από τον κτήτορα και τους υποτακτικούς του, διέμενε και αριθμός λαϊκών υπηρετών σε παρακείμενες κατοικίες, οι οποίοι ασχολούνταν με διάφορες αναγκαίες για την εποχή γεωργοκτηνοτροφικές εργασίες, που ενίσχυαν τα εισοδήματά της. Σύμφωνα με την πρώτη απογραφή, που διεξήχθη στην Κύπρο ύστερα από την καθεστωτική αλλαγή του 1878, η Μονή διέθετε, το 1881, 13 κατοικίες, όπου εγκαταβίωναν 60 άτομα, 34 άρρενες και 26 θήλεις, προφανώς εργαζόμενοι και μέλη των οικογενειών τους, αριθμός που είναι αποκαλυπτικός των πολλών αναγκών που είχε η Μονή, ώστε να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις ενός παγκύπριας εμβέλειας προσκυνήματος. Στη δε επόμενη απογραφή, του έτους 1891, αναφέρεται ότι διέθετε 14 κατοικίες, όπου διέμεναν 80 άτομα, 59 άρρενες και 21 θήλεις, ενώ υπήρχαν και άλλες 133 ακατοίκητες, πιθανότατα για τη φιλοξενία προσκυνητών¹⁸.

Την ίδια περίοδο ο π. Ιωάννης μερίμνησε, με τη σύμπραξη των κατοίκων των χωριών της Καρπασίας, για την επισκευή και διαπλάτυνση του στενού δρόμου, που ένωνε τη Μονή του Αποστόλου Ανδρέα με το Ριζοκάρπασο¹⁹. Σύμφωνα με τον τύπο της εποχής, το 1895 μπορούσαν να προσέρχονται σε αυτήν πανηγυριστές με τη χρήση άμαξας, με αποτέλεσμα να καταστεί έτσι δυνατή η σμίκρυνση του χρόνου του ταξιδιού τους²⁰. Φρόντισε επίσης για την κατασκευή δεξαμενής αποθήκευσης ικανής ποσότητας πόσιμου νερού για τις ανάγκες των προσκυνητών και των ζώων τους, επιλύοντας κατά τον τρόπο αυτό ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα, που αντιμετώπιζε τότε η Μονή²¹.

18. Για τις απογραφές αυτές βλ. Government of Cyprus, *Report on the Census of Cyprus, 1881*, London 1884, σ. 20· *Report on the Census of Cyprus, 1891*, London 1893, σ. 38.

19. «Μία καλή πράξις», *Ευαγόρας*, 29.3.1893.

20. «Χρονικά», *Νέον Έθνος*, 26/7.9.1895.

21. «Ο Οικονόμος Αποστόλου Ανδρέα», *Σάλπιγξ*, 10.8.1898· Ιερώνυμου Περιστιάνη, *Γενική Ιστορία της Νήσου Κύπρου από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι της Αγγλικής κατοχής*, Λευκωσία 1910, σ. 547.

Όπως διασώθηκε από σχετικές μαρτυρίες, στα τέλη του 19ου αιώνα η Μονή διέθετε πολλά κελλιά και ευρύχωρους ξενώνες²², καθώς και κήπους και κτήματα, που επέτρεπαν να παρέχεται η κατάλληλη φιλοξενία στους προσκυνητές. Την περίοδο αυτή το ετήσιο εισόδημά της ανερχόταν στις 500 λίρες, και προερχόταν από την πανήγυρη, τα τάματα των προσκυνητών, από δωρεές, ιδίως ναυτικών, οι οποίοι θεωρούσαν προστάτη τους τον Απόστολο Ανδρέα, και από ζητείες στην Κύπρο και το εξωτερικό²³. Με την προσήγεια, τον ζήλο και την ευσέβειά του, ο π. Ιωάννης είχε καταφέρει να μετατρέψει τη μέχρι τότε άγνωστη στο ευρύ κοινό Μονή του Αποστόλου Ανδρέα στην άκρη της Καρπασίας σε παγκύπριο προσκύνημα. Η πανήγυρη της 15ης Αυγούστου, η οποία συγκέντρωνε στις αρχές της δεκαετίας του 1870 γύρω στα 200 έως 300 άτομα, κατέστη πολυάνθρωπη, με αποτέλεσμα, το 1885, ο αριθμός των προσκυνητών να ανέλθει στις έξι περίπου χιλιάδες²⁴ και να αυξηθεί περαιτέρω στη συνέχεια.

Η διένεξη π. Ιωάννη, κατοίκων Ριζοκαρπάσου και Αρχιεπισκοπής

Η σταδιακή αυτή μετατροπή της Μονής σε ένα από τα μεγαλύτερα προσκυνήματα του τόπου προσέλκυσε το ενδιαφέρον κατοίκων του Ριζοκαρπάσου, οι οποίοι επεδίωξαν να τη θέσουν υπό τον διαχειριστικό έλεγχό τους και να χρησιμοποιούν τα εισοδήματά της για εκπαιδευτικούς και κοινωφελείς σκοπούς για την κωμόπολή τους. Υποστήριζαν τότε, ότι η Μονή ήταν ενοριακή και ανήκε στην εκκλησιαστική επιτροπή Ριζοκαρπάσου, αφού ο παλαιός ναός είχε ανεγερθεί από τους προγόνους τους, και ότι στα νεότερα χρόνια οι ίδιοι είχαν διορίσει, ως τακτικό εφημέριο, τον π. Ιωάννη, για να τελεί τη θεία λειτουργία, καθώς και επιτροπή για τη διαχείρισή της. Όπως ανέφεραν, ο π. Ιωάννης θέλησε τελικά, με τα χρήματα που συγκέντρωσε από εράνους και δωρεές των προσκυνητών, να αναγείρει τη νέα εκκλησία, οπότε πολλοί κάτοικοι τον συνέδραμαν, εργαζόμενοι για μεγάλο χρονικό διάστημα

22. Άννας Μαραγκού (επιμ.), *Magda Ohnefalsch Richter: Ελληνικά Ήθη και Έθιμα στην Κύπρο*, Λευκωσία 1994, σ. 162.

23. «Εν περιοδεία», *Αλήθεια*, 22/4.10.1884.

24. «Εγχώρια», *Σάλπιγξ*, 23.10.1885.

και χωρίς καμία αμοιβή²⁵. Γι' αυτό και διεκδίκησαν την πλήρη κυριότητά τους επί της Μονής και την ανάληψη της διαχείρισής της από τους ιδίους. Σταδιακά το ζήτημα κορυφώθηκε με αφορμή ορισμένες διαφορές, που προέκυψαν μεταξύ τους και του π. Ιωάννη και αφορούσαν, είτε αμφισβητούμενα περιουσιακά της στοιχεία, είτε τα περί της εισφοράς της στα σχολεία Ριζοκαρπάσου²⁶.

Τελικά, στις 25 Δεκεμβρίου 1896, πραγματοποίησαν ευρεία συνέλευση κατοίκων και, αφού συζήτησαν τα σχετικά, εξέλεξαν δωδεκαμελή επιτροπή, για να αναλάβει τη διαχείριση, παραμερίζοντας τον νέο κτήτορα. Ενημέρωσαν για τον λόγο αυτό τον Αρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο με επιστολή, στις 6 Ιανουαρίου 1897, ότι είχαν αναλάβει τη διαχείριση της «εκκλησίας του Αποστόλου Ανδρέα», όπως σημείωναν, θέλοντας έτσι να τονίσουν την αντίθεσή τους με την ονομασία της ως Μονής, υπαγόμενης στην Αρχιεπισκοπή. Όπως ήταν αναμενόμενο, ο Κύπριος Αρχιεπίσκοπος διαφώνησε με την ενέργειά τους αυτή και τους απέστειλε επιστολή, στις 16/28 Ιανουαρίου του ίδιου έτους, με την οποία τους προειδοποιούσε για τις συνέπειες των πράξεών τους και τους ενημέρωνε, ότι ως προσωρινή λύση είχε αποφασίσει να συνδράμει τον π. Ιωάννη στην επιτέλεση των καθηκόντων του τριμελούς επιτροπής κατοίκων. Τόνιζε επίσης ότι, σε περίπτωση που δεν αποδέχονταν την απόφασή του, ήταν υποχρεωμένος να καταφύγει στα πολιτικά δικαστήρια και να λάβει σκληρά μέτρα εναντίον των πρωταιτίων.

Ωστόσο, τα μέλη της διαχειριστικής επιτροπής, με νέα επιστολή πέντε ημέρες αργότερα, στις 21 του μηνός, πληροφόρησαν τον Αρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο ότι επέμεναν στις θέσεις τους, αφού δεν επρόκειτο για Μονή, όπως σημείωναν, αλλά για ενοριακή εκκλησία, η οποία ανηγέρθη με πολλούς κόπους από τους κατοίκους του Ριζοκαρπάσου. Στην ίδια επιστολή υπογράμμιζαν επίσης τον σεβασμό και την ευγνωμοσύνη τους προς τον π. Ιωάννη,

25. Ενδεικτικά βλ. Γ. Πτωχόπουλου, *Η αξιοθαύμαστος ιστορία της εν Κύπρω εικόνας, εκκλησίας και αγιάσματος του πολυθαυμάστου Ανδρέου του Πρωτοκλήτου*, ό.π., σ. 13.

26. «Χρονικά», *Νέον Έθνος*, 27/7.9.1895 (για το ζήτημα της εισφοράς στα σχολεία). Κ. Κοκκινόφτα, *Η Μονή του Αποστόλου Ανδρέα*, ό.π., σ. 231-232 (όπου παρατίθενται δύο επιστολές, ημερομηνίας 19 και 20 Οκτωβρίου 1892, που ανταλλάγησαν μεταξύ κατοίκων Ριζοκαρπάσου και Αρχιεπισκόπου Σωφρονίου, για αμφισβητούμενα περιουσιακά στοιχεία της Μονής).

ο οποίος είχε υπηρετήσει σε αυτήν, και τόνιζαν τη βεβαιότητά τους, ότι θα δικαιώνονταν στην περίπτωση που η υπόθεση οδηγείτο στο δικαστήριο²⁷.

Στο μεταξύ, ο π. Ιωάννης εξέθεσε στον Αρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο με επιστολή, στις 21 Ιανουαρίου 1897, τις απόψεις του για το ζήτημα, σημειώνοντας ότι η Μονή δεν ανήκε, ούτε στην Αρχιεπισκοπή, αλλά ούτε και στους κατοίκους Ριζοκαρπάσου, αφού κανένας δεν τον είχε βοηθήσει στην ανέγερση και ανάπτυξή της. Εξέφραζε μάλιστα την επιθυμία να συνεχίσει την πορεία της με το μέχρι τότε ανεξάρτητο καθεστώς της και ζητούσε να ληφθούν μέτρα εναντίον όσων πρωτοστατούσαν, για να αναλάβουν τη διαχείριση²⁸. Μετά την εξέλιξη αυτή, οι Αρχιεπίσκοπος Σωφρόνιος και π. Ιωάννης συναντήθηκαν στη Λευκωσία και κατέληξαν σε συμφωνία για τη διαχείριση της Μονής, που υπέγραψαν στις 12 Φεβρουαρίου 1897.

Το σχετικό κείμενο, που φέρει τον τίτλο «Προσωρινός Κανονισμός του Μοναστηρίου Αποστόλου Ανδρέου», περιλαμβάνει, ανάμεσα σε άλλα, σύντομη ιστορική επισκόπηση με ειδική αναφορά στη σύνδεση της Μονής με τον αρχιεπισκοπικό θρόνο, προς τον οποίο, όπως σημειώνεται, κατέβαλλε ετησίως το ποσό των 400 γροσίων, γεγονός που υποδήλωνε τη μεταξύ τους εξαρτηματική σχέση²⁹. Από τη μελέτη του, όμως, καθίσταται φανερό, ότι ο Αρχιεπίσκοπος Σωφρόνιος έπεισε τελικά τον π. Ιωάννη να μην επιμένει στα όσα είχε εκθέσει στην επιστολή της 21ης Ιανουαρίου 1897, αλλά να συνταυτιστεί μαζί του στη διαμάχη του με τους κατοίκους Ριζοκαρπάσου. Παρόλα αυτά οι τελευταίοι δεν υποχώρησαν, με αποτέλεσμα ο Κύπριος Αρχιεπίσκοπος να καταφύγει στα πολιτικά δικαστήρια, για να διασφαλίσει την κυριότητά του επί της Μονής. Για τον λόγο αυτό κατέθεσε, με συνενάγοντα τον γηραιό Οικονόμο, αγωγή, στις 26 Φεβρουαρίου 1897, στο δικαστήριο Αμμοχώστου, εναντίον όσων

27. Οι τρεις ανωτέρω επιστολές δημοσιεύτηκαν από τον Κ. Κοκκινόφτα, *Η Μονή του Αποστόλου Ανδρέα*, ό.π., σ. 233-237.

28. Βλ. Κ. Κοκκινόφτα, *Η Μονή του Αποστόλου Ανδρέα*, ό.π., σ. 237-238, όπου δημοσιεύεται η επιστολή αυτή.

29. Βλ. Κ. Κοκκινόφτα, *Η Μονή του Αποστόλου Ανδρέα*, ό.π., σ. 238-242, όπου δημοσιεύεται. Το ίδιο έγγραφο, ίσως από αντίγραφο, που διασώθηκε στα κατάλοιπα του π. Ιωάννη, δημοσιεύτηκε επίσης από τον Γ. Σταυρινό Οικονομίδα, *Ιστορία του Αποστόλου Αντρέα του Ριζοκαρπάσου*, ό.π., σ. 9-11.

είχαν, από τις 25 Δεκεμβρίου 1896, αναλάβει τη διαχείριση της Μονής³⁰. Αργότερα, όμως, ο π. Ιωάννης απέσυρε την αγωγή, μη θέλοντας να δώσει άλλη συνέχεια. Ωστόσο, ο Αρχιεπίσκοπος Σωφρόνιος επέμενε και η υπόθεση προχώρησε σε δίκη, οπότε το δικαστήριο ανέθεσε στον κτήτορα τη διαχείριση, μέχρι την εκδίκασή της³¹.

Μερικούς μήνες αργότερα, στις 4 Μαΐου 1898, η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Κύπρου αποφάσισε να επιληφθεί του ζητήματος και κάλεσε ενώπιόν της τον π. Ιωάννη και αντιπροσωπεία κατοίκων του Ριζοκαρπάσου, για να εκθέσουν τις απόψεις τους. Η εξέταση της υπόθεσης πραγματοποιήθηκε σε τέσσερις συνεδριάσεις, μεταξύ της 16ης και της 18ης Μαΐου 1898, στις οποίες ο π. Ιωάννης αναφέρθηκε στο ιστορικό της ανέγερσης της Μονής και της σταδιακής μετατροπής της σε παγκύπριο προσκύνημα. Δήλωσε ακόμη, ότι όλες οι ενέργειές του είχαν γίνει με την έγκριση του Κύπριου Αρχιεπισκόπου και ότι επιθυμούσε η Σύνοδος να λάβει τις πρέπουσες αποφάσεις, ώστε να κατοχυρωθεί η συνέχιση της λειτουργίας της Μονής. Ακολούθως, εξετάστηκαν οι εκπρόσωποι των κατοίκων του Ριζοκαρπάσου, Κωνσταντίνος Ζαχαρίου και Χατζηκωνσταντίνος Μιχαήλ, οι οποίοι επεδίωξαν να καταδείξουν την άμεση εξάρτηση της Μονής από την κωμόπολή τους. Σχετικές μαρτυρίες για το διαχειριστικό καθεστώς της Μονής κατέθεσαν επίσης οι κληρικοί της Αρχιεπισκοπής Αρχιμανδρίτης Φιλόθεος Χριστοφίδης και Έξαρχος Ιωσήφ, οι οποίοι τόνισαν ότι είχαν εμπλακεί σε διάφορα στάδια στη λειτουργία της Μονής, την οποία θεωρούσαν εξαρτημένη από τον αρχιεπισκοπικό θρόνο³².

Ακολούθως τα μέλη της Συνόδου εξέδωσαν, στις 20 Μαΐου 1898, την ετυμηγορία τους, και αποφάνθηκαν, ότι ο Απόστολος Ανδρέας ήταν ανέκαθεν Μονή και ότι ιδρύθηκε κατόπιν αδειάς του Κύπριου Αρχιεπισκόπου με τη μορφή κοινοβίου, και κατά τον τύπο αυτό όφειλε να λειτουργεί και στο μέλλον. Επίσης, σημείωναν ότι ο Οικονόμος και οι μοναχοί της Μονής θα εξακολουθούσαν να διαχειρίζονται, όπως και προηγουμένως, τα περιουσιακά στοιχεία της και θα υπέκειντο στον έλεγχο του Αρχιεπισκόπου. Όριζαν τέλος, ότι η Μονή

30. Γ. Σταυρινού Οικονομίδα, *Ιστορία του Αποστόλου Αντρέα του Ριζοκαρπάσου*, ό.π., σ. 12.

31. Η πληροφορία αντλείται από το άρθρο 1 του «Καταστατικού» της Μονής του Αποστόλου Ανδρέα, για το οποίο θα γίνει λόγος στη συνέχεια.

32. Τα πρακτικά της συνεδρίας της Ιεράς Συνόδου δημοσιεύτηκαν από τον Κ. Κοκκινόφτα, *Η Μονή του Αποστόλου Ανδρέα*, ό.π., σ. 242-257.

όφειλε, αναλόγως των εισοδημάτων της, να πληρώνει ποσό χρημάτων στην Αρχιεπισκοπή, ως κανονικά δικαιώματα³³.

Οι κάτοικοι του Ριζοκαρπάσου, ωστόσο, δεν αποδέχθηκαν τη συνοδική απόφαση και συνέχισαν τις διεκδικήσεις τους στο δικαστήριο Αμμοχώστου, όπου βρισκόταν καταχωρημένη η προαναφερθείσα αγωγή. Τελικά, όμως, ύστερα από αρκετές διαβουλεύσεις, επετεύχθη εξωδικαστικός συμβιβασμός μεταξύ τους και του Αρχιεπισκόπου Σωφρονίου για τη ρύθμιση του καθεστώτος διαχείρισης της Μονής³⁴. Συντάχθηκε τότε, στις 24/6 Οκτωβρίου 1898, Κανονισμός, σύμφωνα με τον οποίο η Μονή θα διοικείται από εξαμελή επιτροπή κατοίκων, η οποία, όπως αναφερόταν, θα υπηρετούσε εθελοντικά και χωρίς αμοιβή για περίοδο τριών ετών. Σημειωνόταν ακόμη, ότι μέλος της επιτροπής, και αυτοδικαίως πρόεδρός της, θα ήταν ο εκάστοτε Οικονόμος, τον οποίο θα όριζε ο Αρχιεπίσκοπος από τους κληρικούς, που θα πρότειναν οι πατέρες της Μονής. Αναφερόταν επίσης, ότι ο αριθμός των τελευταίων θα κυμαινόταν μεταξύ των τριών και των τεσσάρων, και ότι θα διορίζονταν από τη διαχειριστική επιτροπή. Τέλος υπογραμμιζόταν ότι η διαχείριση της Μονής θα γινόταν βάσει ετήσιου προϋπολογισμού εσόδων και εξόδων, που θα συντασσόταν από την επιτροπή, μέχρι την 1η Σεπτεμβρίου, ημέρα έναρξης του εκκλησιαστικού έτους, και θα εγκρινόταν από τον Αρχιεπίσκοπο³⁵.

Νέα δοκιμασία και θάνατος του π. Ιωάννη

Παρά την ανωτέρω συμφωνία, οι δοκιμασίες του π. Ιωάννη δεν είχαν τελειώσει, αφού μέλη της διαχειριστικής επιτροπής επιχείρησαν να θέσουν υπό τον έλεγχό τους την πατρική περιουσία του, φοβούμενοι, προφανώς, εκχώρησή της σε συγγενείς του, ενώ την είχε κληροδοτήσει στη Μονή. Το αποτέλεσμα ήταν οι σχέσεις τους να οξυνθούν και ο γέροντας Οικονόμος να ζητήσει ξανά τη δικαίωσή του στο δικαστήριο Αμμοχώστου, όπου

33. Βλ. Κ. Κοκκινόφτα, *Η Μονή του Αποστόλου Ανδρέα*, ό.π., σ. 257-262, όπου δημοσιεύεται η σχετική απόφαση.

34. «Τα της Μονής του Αγίου Ανδρέου», *Αλήθεια*, 30.9.1898· «Η Αρχιεπισκοπή καταρρέει», *Ευαγόρας*, 29.9.1898· «Χρονικά», *Νέον Έθνος*, 3/15.10.1898.

35. Βλ. Κ. Κοκκινόφτα, *Η Μονή του Αποστόλου Ανδρέα*, ό.π., σ. 262-264, όπου και δημοσιεύεται.

καταχώρησε, στις 5 Δεκεμβρίου 1898, αγωγή εναντίον πέντε κατοίκων της κομόπολης, με την οποία ζητούσε να σταματήσουν να επεμβαίνουν στη διαχείριση της Μονής. Η υπόθεση έληξε και πάλι με συμβιβασμό, στις 21 Ιουνίου 1899, σύμφωνα με τον οποίο τα μέλη της διαχειριστικής επιτροπής υποχρεώνονταν να καταβάλλουν στον π. Ιωάννη δύο λίρες μηνιαίως, ως σύνταξη. Ακόμη, καθοριζόταν ότι ο τελευταίος θα διατηρούσε, για όσο ζούσε, τα δικαιώματά του στην πατρική περιουσία του, η οποία ύστερα από τον θάνατό του θα περιερχόταν στη Μονή³⁶.

Μετά από την εξέλιξη αυτή, ο π. Ιωάννης έλαβε την οδυνηρή γι' αυτόν απόφαση και αποσύρθηκε από «τον Άγιό του», όπως αποκαλούσε τον Απόστολο Ανδρέα, και εγκαταστάθηκε στο Ριζοκάρπασο, στο σπίτι του βαφτιστικού και θετού γιου του, Σταυρινού Οικονομίδη, όπου και έζησε μέχρι τον θάνατό του³⁷. Το γεγονός, όμως, της απουσίας του από τη Μονή γινόταν αντιληπτό από τους πολυάριθμους επισκέπτες της, μερικοί από τους οποίους καυτηρίαζαν τη συμπεριφορά των κατοίκων του Ριζοκαρπάσου έναντί του με επιστολές στον τύπο της εποχής, όπως ο Ιερομόναχος Νικόδημος από την Αλάμπρα, το 1905³⁸.

«Ο συνταυτίσας τήν τύχην καί τήν ζωήν του μέ τό παρά τήν θάλασσαν τῆς ἀνατολικωτάτης ἀκτῆς τῆς Νήσου μοναστήριον τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου»³⁹, π. Ιωάννης, απεβίωσε στις 4 Ιουλίου 1909 σε ηλικία 82 ετών, αφού είδε τη Μονή, που με τόσους κόπους και προσπάθειες ανήγειρε, να εξυψώνεται σε ένα από τα μεγαλύτερα προσκυνήματα του τόπου⁴⁰. Τάφηκε στο προαύλιο του καθολικού της, όπου, το 1925, η διαχειριστική επιτροπή,

36. Τα πορίσματα της δίκης δημοσιεύτηκαν από τον Γ. Σταυρινό Οικονομίδη, *Ιστορία του Αποστόλου Αντρέα του Ριζοκαρπάσου*, ό.π., σ. 35-36, ο οποίος μελέτησε τα πρακτικά.

37. Βλ. Γ. Σταυρινού Οικονομίδη, *Ιστορία του Αποστόλου Αντρέα του Ριζοκαρπάσου*, ό.π., σ. 38-39, όπου γίνεται αναφορά στη σχέση του π. Ιωάννη με τον πατέρα του συγγραφέα, Σταυρινό Οικονομίδη.

38. Ιερομόναχου Νικοδήμου, «Η Ιερά Μονή του Αποστόλου Ανδρέου», *Σάλπιγξ*, 17.12.1905.

39. «Ο Οικονόμος Αποστόλου Ανδρέου», *Σάλπιγξ*, 10.8.1898.

40. Βλ. «† Παπά Ιωάννης Οικονόμος Καρπασίας», *Κυπριακός Φύλαξ*, 11.7.1909· «† Οικονόμος Αποστόλου Ανδρέου», *Σαλαμίς*, 11/24.7.1909.

τιμώντας τη μνήμη του, μερίμνησε για την ανακομιδή των οστών του και την εναπόθεσή τους στη βάση μνημείου με μαρμάρινη προτομή του⁴¹.

Η Μονή του Αποστόλου Ανδρέα στα μετέπειτα χρόνια

Στα χρόνια που ακολούθησαν, ύστερα από τον θάνατο του π. Ιωάννη, χιλιάδες πιστοί εξακολούθησαν να προστρέχουν μαζί στη χάρη του Αποστόλου Ανδρέα, ειδικά κατά την πανήγυρη της 15ης Αυγούστου. Οι προσκυνητές συνήθιζαν να μεταφέρουν μαζί τους αφιερώματα, όπως λαμπάδες, εικόνες Αγίων, ακόμη και πρόβατα ή άλλα ζώα, που «έτασσαν» στον θαυματουργό Απόστολο, για να θεραπεύσει τους ίδιους ή κάποιο μέλος της οικογένειάς τους, ή να τους βοηθήσει στις δυσκολίες της ζωής. Η φήμη της Μονής αυξανόταν και από την ευρέως διαδεδομένη πεποίθηση για την προστασία, που ο Άγιος παρείχε στις εγκύους και στα παιδιά, με αποτέλεσμα οι γονείς να συνηθίζουν να τους δίνουν το όνομά του, που είναι ακόμη και σήμερα το πλέον δημοφιλές στο νησί⁴².

Σταθμός για την ιστορία της Μονής του Αποστόλου Ανδρέα την περίοδο αυτή υπήρξε ο νέος Κανονισμός της, που τέθηκε σε εφαρμογή το 1926, αφού ο παλαιός του έτους 1898 κρίθηκε στην πράξη ότι έχρηζε βελτίωσης, οπότε αποφασίστηκε η αναθεώρησή του. Η σύνταξη του νέου Κανονισμού κατέστη δυνατή ύστερα από διαβουλεύσεις μεταξύ του Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ' (1916-1933) και των μελών της διαχειριστικής επιτροπής, έτσι ώστε να προσδιορίζεται με λεπτομέρεια ο τρόπος διοίκησης και λειτουργίας της⁴³. Καθόρισε με τις διατάξεις του την πορεία της Μονής μέχρι την αποφράδα ημέρα της κατάληψής της, στις 19 Αυγούστου 1974, από τα τουρκικά στρατεύματα εισβολής, που εξεδίωξαν τον τότε

41. «Η πανήγυρις του Αποστόλου Ανδρέου», *Ελευθερία*, 19.8.1925.

42. Για τη μετατροπή της Μονής σε παγκύπριο προσκύνημα βλ. Κ. Κοκκινόφτα, *Η Μονή του Αποστόλου Ανδρέα*, ό.π., σ. 79-100.

43. Ο ανωτέρω Κανονισμός με τίτλο «Καταστατικών και Ειδικοί Κανονισμοί Αποστόλου Ανδρέου» εξεδόθη σε αυτοτελές τεύχος στη Λευκωσία, το 1926, και αναδημοσιεύτηκε από τους Γ. Σταυρινό Οικονομίδη, *Ιστορία του Αποστόλου Αντρέα του Ριζοκαρπάσου*, ό.π., σ. 23-34· Κ. Κοκκινόφτα, *Η Μονή του Αποστόλου Ανδρέα*, ό.π., σ. 293-308.

Οικονόμο, Αρχιμανδρίτη Κλεόπα Κουρουζίδη⁴⁴, και την έθεσαν υπό ομηρεία. Ωστόσο, θεία λειτουργία εξακολούθησε να τελείται στο καθολικό της από τον διάδοχο του π. Κλεόπα, Οικονόμο Ζαχαρία Γεωργίου, ο οποίος, παρά τις δύσκολες συνθήκες της τουρκικής κατοχής, διακονεί μέχρι τις μέρες μας με ένθεο ζήλο, αυταπάρνηση και ευλάβεια τη Μονή του Πρωτόκλητου μαθητή του Χριστού.

Δημοσιεύτηκε στον τόμο *Φιλολογική Κύπρος* (2023) 42-52.

44. Για τον Οικονόμο Κλεόπα βλ. Ιω. Τσικνόπουλλου, *Ο Απόστολος Ανδρέας*, ό.π., σ. 33-34· Στυλιανού Ζαρβού, *Κτυπούν οι βουβές καμπάνες. Αφιερώματα - Διηγήματα - Μνήμες*, Λευκωσία 1990, σ. 8-10· Κ. Κοκκινόφτα, *Η Μονή του Αποστόλου Ανδρέα*, ό.π., σ. 172-183.